

Бранко ЈОВАНОВИЋ (Београд)

ОДАВНО У МЕНИ, ДУБОКО, ТРАЈНО

*Нека, већ помало далека сећања на сусрете са Душаном Костићем
и на дане у његову друштву проведене*

Ваљда сам први пут његово име срео изнад садржаја једног часописа, по формату малог, сивих корица, црвена наслова, грубог, рапавог папира.

„Младост“, година 1945.

Уредник: Душан Костић.

Био сам у петом гимназије, са скромним читалачким искуством из ратне школе, са неким стиховима у ђачкој свесци, голобрад, наиван, прилично знатижељан.

„Младост“ број 1 нисам имао. Добио сам број 2. И даље, редом.

О уреднику часописа ништа нисам знао. Ипак, мора да је неки важан човек, чим је уредник, мислио сам.

Не знам како сам добијао „Младост“, али сам је читао, и увек се сретао са уредниковим именом. И то још: одговорни уредник! Ко ме ли он то, и како, одговара?

(Треба се сетити тога времена: „Младост“ је први наш послератни часопис за књижевност и културу — Београд, 1945—1952 затим излазе у Загребу „Република“, „Књижевник“ и „Извор“, па „Нов ден“ у Скопљу. У поезији су се, те четрдесет пете, јавили Бранко Ђопић, Радован Зоговић, Јован Поповић, Десанка Максимовић, Марин Франичевић, Отон Жупанчич, Славко Јаневски, Блаже Конески и Венко Марковски, у прози Иво Андрић, Мирослав Крлежа, Чедомир Миндеровић, Иван Дончевић, Владимир Назор, Прежихов Воранц, у критици Велибор Глигорић, у преводу Владимир Мајаковски и Михаил Шолохов).

Дакле, те прве поратне године и почиње ова испрекидана прича.

Година 1946, затим, па 1947, Аранђеловац, радне акције, кружоци по одјељењима, тајни гимназијски састанци, приредбе за ђаке, па јавне, за грађанство, чита се „Нови средњошколац“, нешто мање „Млади борац“, ретки купују „Младост“, у једину књижару у вароши стиже све што изиђе, нас неколико редовно свраћа, прелиставамо *Волоколамски друм, Они су се борили за отаџбину, Како се калио челик, Хлеб*, купујемо *Пјесму о биографији друга Тита*, чекамо кад ће стићи нова књига. Мика књижар редовно нас обавештава: стигло је... дођите... Кренуле су „Књижевне новине“, груба новинска хартија, формат „Борбе“, стигне у варош један примерак, продавац га остави за професора књижевности, осталима ништа. Једини начин да се дође до „Новина“ била је претплата. И мени почну да стижу, на рођакову адресу, Републиканска 20, сав сам их важан носио у школу, а на њима, крај заглавља, моје име...

У свему томе, врло често, име Душана Костића.

Песма овде, песма онде, свуда: Душан Костић.

Тако је, мало по мало, то име улазило у моју читалачку свакодневицу.

Слао сам понешто „Књижевним новинама“, понешто „Новом средњошколцу“, један прилог буде објављен, два негде остану, свеједно, имао сам чиме међу вршњацима да се похвалим.

У Београду је тада стасавала цела једна књижевна генерација. Славко Вукосављевић, Радомир Константиновић, Драгослав Грбић, Слободан Марковић, Стеван Раичковић, Антоније Маринковић, Слободан Берберски, Ђорђе Раденковић, Младен Ољача, Михаило Ражнатовић, Воја Чолановић, Иван Ивањи... Одмах за њом долазила је друга, нешто млађа: Лаза Лазић, Лазар Мерковић, Бора Ђосић, уз њих и они који нису живели у Београду али су били стални сарадници београдских књижевних публикација.

Сад се у ову причу уплиће један „мој случај“.

Помало по угледу на ове песнике, помало и на свој начин, почео сам да пишем песме нешто другачије од својих дотадашњих. И једног дана нађем снаге: пошаљем две песме „Младости“, на име Душана Костића, песника који ме је још од првог сусрета био везао за себе, и уредника који је за мене, у мојој провинцијској снисходљивости, био одмах после бога. И био сам готово сигуран да од свега неће ништа бити.

Лето је било, врело, четрдесет осме. Стигне у варош нова „Младост“, двоброј јул-август, корице црвене, страница више него иначе, отворим и — шок: у садржају, на унутрашњој страни корица, моје име и презиме и наслов једне од мојих двеју песама! Не верујем, поново читам, јесте, брзо прелиставам, тражим страницу са својом песмом, јесте: јесам ја, и јесте моја песма! А број тек стигао, и нико га сигурно још није био видео. Нико не

зна да ми је песма изишла у „Младости“, а тамо, у садржају, испред мене Војислав Ђурић, бог богова, па још неки тако велики, па иза мене такође, а ја међу њима! Најпре одјурим до стрица Радована Бл. Јовановића, професора књижевности, неизлечивог заљубљеника у предмет који је предавао (и сам је својевремено писао песме и објављивао у „Венцу“, предратном). Лето, распуст, нигде никог од мојих вршњака да се похвалим, сретнем једино свог друга Ненада Радовановића (сада амбасадор у Норвешкој) који је имао истанчано осећање и љубав према књижевности (није писао, а могао је, и то добро) и с њим поделим радост.

Кад сам мало дошао себи, први коме сам хтео да захвалим био је Душан Костић.

А Душана Костића нема. Ко зна где је, и ко зна како се до њега може доћи.

Већ сам годину дана у Београду (1950), а Душана Костића никако да сретнем. У Клубу сам младих писаца Београдског универзитета. Силне сам другаре упознао. Неке сам од раније знао по имену, неки су тек долазили: Љуба Станојевић, Владета Вуковић, Петар Андрић, Брато Павловић, Жарко Ђуровић, Станиша Тошић, Златибор Поповић, Раде Николић, Миодраг Шијаковић, Вукашин Ераковић, Сава Пенчић, Божо Булатовић, Драган Лукић, Новак Мандић Студо, Мирко Петровић, Сретен Перовић, Вук Филиповић, Миодраг Булатовић, Бранко Прњат, Светозар Ђоновић. . . Дане и ноћи проводимо у чувеној Балканској 4, на четвртој спрату, у непрекидним разговорима, расправама, читању стихова, надметањима, разумевању, радујемо се кад неко објави песму, пишемо писма редакцијама, чекамо одговоре.

Сви дани с литературом, и за литературу, а Душана Костића нема па нема.

Неку годину раније изишле су му *Пјесме*. Читамо их, тумачимо, налазимо стихове што посебно припајају за душу. Имамо у клупској библиотеци збирку *Земљи вољеној* и *Поему о граду и љубави*, Излази му у Загребу *Прољеће над ровом* (у оној лепој „Зориној“ едицији, малог формата, са укусном насловном страном, у којој су изишле многе значајне збирке многих значајних југословенских писаца), затим у „Просвети“ *Говор земље*. Песник се све више издваја особеним тоном, расположењем, мелодијом. Стих му је препознатљив, како се то данас каже. Не мора се стићи до потписа — његов је, стих Душана Костића.

Жарко Ђуровић и Светозар Ђоновић често се хвале како су тад и тад, ту и ту, били са Душаном Костићем. Завидим им, јер се моје познанство с њима и даље своди само на сусрет преко песме.

Године 1951. Клуб младих писаца Београдског универзитета покреће библиотеку „Млада литература“. Прва књига ове библиотеке била је заједничка — *Нас пет*: стиховима су заступљени Бранко Јовановић, Жарко Ђуровић и Драган Лукић, а прозом Петар Андрић и Мирко Петровић. Добило се нешто пара од Уни-

верзитета, па се кренуло (књига број 2 била је збирка стихова Срегена Перовића *Звуци и даљине*, и ту се стало). Ту нашу доста скромну, али за оно време прилично свежу књигу бележи, поред осталих, и Душан Костић, и то у „Књижевним новинама“, што је за нас изузетно значајно. И по томе се види колико је спреман да помогне младом човеку.

Моја жеља да лично упознам Душана Костића постаје после тога још већа.

У то време Душан Костић је репортер „Политике“, а „Политика“ има посебну рубрику у којој објављује текстове углавном људи „са стране“, оних који нису чланови редакције. Једног дана (ако се не варам, било је то почетком 1952) изиђе у тој рубрици прилог Новака Симића, писца чија се реч тада и те како слушала. Наслов текста је (опет ако се не варам *Тек толико да се почне*, или тако некако, а тема је актуелни књижевни тренутак, стасање нових писаца, могућности објављивања, прихватање односно неприхватање младих стваралаца и слично. Решим да се придружим Симићу, напишем текст с насловом *Кад је већ почело* у којем се силно заложим за праведнији однос листова и часописа према писцима који тек наилазе, поздравим „Политику“ што је објавила Симићев текст, поздравим и самога Симића и његово разумевање за младе, и понесем га „Политици“. Никога живог у редакцији нисам познавао. Једини који ми је какав-такав знанац је Душан Костић.

Портирница, Цетињска 1, стара зграда „Политике“: куда, код кога? Код Душана Костића, промуцам. Телефон, јави се неко, тај и тај тражи Костића, каже портир. Идите на трећи спрат, вели.

И све буде у најбољем реду. Прими ме врло срдечно, сети се „нас петорице“, прозбори нешто о врлинама и манама те наше књижице, саслуша разлоге мога доласка, обећа да ће текст предати надлежном уреднику, испуши лулу, и рече ми на крају: „Надам се да ћемо се још видјети“.

Мени је то било сасвим довољно.

Упознао сам се с песником. Лично. Коначно.

После је све ишло много природнијим током.

Године 1955. креће „Савременик“. Јануар. Уредници Велибор Глигорић и Душан Костић. Креће и „Дело“. Уредник Антониев Исаковић. „Младост“ је још 1952. престала да излази, „Књижевност“ је Финцијева. Око часописа су окупљене групе, нарочито младих. У трећем, мартовском броју „Савременика“ излази ми песма *Круг зеленог*. Осећам се у тој редакцији као у својој кући, нарочитол захваљујући Душану Костићу. Волим да слушам Ериха Коша и Маријана Јурковића. Пријатни су саговорници и занимљиви наратори, Кош смирен, Јурковић импулсиван.

Дакле, и даље уз Костића. У наредних пет-шест година готово сам стални сарадник „Савременика“. Пријатни тренуци са

уредницима, најпре у Скадарској, па на Теразијама. Почињу расправе: „Савременик“ — „Дело“, реализам — модернизам, полемике, напади, одговори, утук на утук, Иван Лерик о Васку Попи, и све тако. Костић и Глигорић бране позиције свога часописа, Исаковић и Давичо свога. Борба траје. Време чини своје.

Много је од тада сусрета са Душаном Костићем било. Дружења, разговора, исповедања. До данас.

У тридесет својих новинарских година објавио сам неколико стотина разговора са разним људима, познатим и непознатим, са сликарима, писцима, радницима, сељацима, музичарима, политичарима, с неким и по неколико пута, али морам да кажем једну парадоксалну чињеницу (с којом ће се сложити многи који раде ово што ја радим) да је најтеже разговарати с пријатељем, разговарати званично, разуме се, „за новине“, како се то каже.

Сензибилитет Душана Костића годинама је утицао на формирање мојега сензибилитета. Његову поезију осећао сам као своју, као нешто што је одавно, дубоко и трајно у мени. Никад нећу заборавити тренутак кад сам први пут читао *Слеђену тишину Виситора*. Читао, па читао, па поново прочитавао ко зна који пут. Научио је напамет. Тражио другаре и знатижељнике да им је издекламујем. Ту топлу, болну исповест песникову: „Ах, сâм и пуст сам у завичају“. Осећао сам је и као некакву своју, дубоко доживљену и проживљену јадиковку. А песама које су ме на такав начин дотакле, Костићевих песама, било је много. Много је и оних у којима сам црвеном оловком бар по два-три стиха подвлачио. Да их носим у себи, понављам, у погодном тренутку погодном саговорнику кажем.

И ето тако, чудо се некакво догодило, како рече Десанка Максимовић: знао сам песника напамет, познавао га у душу, знао много шта и од онога што није написао, умео сам, чини ми се, понешто и да запишем о његовој поезији, али разговор за новине никако није ишао. Није, па није.

Ваљда смо само једанпут били у ситуацији да ја питам а Душан Костић да одговара, онако, за јавност. „Борба“ је обележавала своју годишњицу излажења у слободном Београду, двадесету или двадесет пету, па се нас неколико новинара прихватило посебног посла: да разговарамо са људима који су били у првој послератној редакцији листа. Ја сам узео Душана Костића. Седели смо у ресторану хотела „Унион“. Пре подне, гостију мало. Костић је причао, ја бележио: о тим првим послератним данима кад се, још уз рушевине, још преко разрованих улица, кренуло у нешто о чему се сањало, за шта се борило, гинуло, страдало. Многи писци који су до јуче били ратници окупљали су се око Радио-Београда (који је одмах почео да ради), око „Политике“ (која се припремала за први број), око „Борбе“ (која је такође бива сва у припремама да се после Запреба, Ужица, Дрињића појави коначно и у Београду). Причао је Костић тога преподнева у „Униону“ како је тада, тих првих новембарских дана

четрдесет четврте, добио налог од Агитпропа Партије да ради у „Борби“, у њеној првој редакцији. Још је био у униформи, носио опасач и пиштољ, кзо и остали уз њега — Зоговић, Финци, још је мирисао на барут а већ је улазио у мирис штампарског олова, међу линотипима, у ротацији. Све је он то и касније, у згодним приликама, причао и понављао, остало је то записано као леп детаљ његове животне и стваралачке биографије, али мени је тај дан остао у сећању из два разлога: што сам, чини ми се, први објавио Костићево сећање на његове новинарске дане у слободи, на почетак посла којим ће се после дуго, дуго бавити, и што сам коначно успео да се у новинама потпишем испод разговора са песником кога сам тако дуго „чекао“ као саговорника.

Конгрес Савеза књижевника Југославије у Титограду (беше ли то шездесет четврте?). Председник Савеза Меша Селимовић. Борбе на живот и смрт између двеју струја. Једна је била за додашњу структуру књижевничке организације, воспостављену још првих поратних година, друга је била за нешто пошто-пото ново, модерније, савременије. Желела је та друга струја да разбије већ старомодну (по њима), клишетирану, шаблонизовану форму и да је постави на нове основе, да се писци не уједињују по уобичајеним сталешким критеријумима, већ по естетским мерилима и опредељењима. Три дана се разговарло о теми: писац и његово место у нашем друштву. Било је жучних расправа, па и раторборних, скупљали су се гласови по кулоарима, навлачило се уже, наговарало и наговарало, и томе слично, пуцало се из свих оружја, постављани грудобрани, падало и устајало на бојишту и разбојишту.

Био је то, у ствари, наставак раније почетог рата између реализма и модернизма, али у новом облику и са подмлађеним снагама на једној и на другој страни.

Ко је победио?

Победника, по свему судећи није било.

Зарађене стране су се измириле на Ивановим коритима. Сунчан септембарски дан, ледена вода са извора, много брава на ражњевима и свега осталог што је томе погодновало. Ратне секире су одмах закопане, мировни преговори почели и примирје склопљено.

Душан Костић и Скендер Куленовић све су то на свој начин коментарисали: ко ће кога, ко ће с ким, хоће ли Меша, хоће ли Луле, у свему томе су налазили лепу забаву и много, много разлога за духовита надметања. Учествовали су и непосредно у тим жучним расправама под кровом Дома армије у Титограду. Али, били су изнад свега тога, надмоћни у сопственом положају.

А онда је било једно лепо вече, па поноћ, па освет на Језеру. Можда је само негдашња властела знала да доживи и проживи такву ноћ, као што је била та наша, вилпазарска. Уз домаћина Лека Обрадовића, уз Душана и Скендера, уз Николу Дре-

новца и Ђамила Сијарића, и уз нас неколико још, све је било савремена, стварна бајка, под раскошним сјајем септембарске ноћи, како би рекао Ракић, над нечујним таласањем месечине у бескрају језерском.

Године 1974. изишла је *Капија времена* Душана Костића. Издавач: „Минерва“, Суботица — Београд. Тај избор Костићеве интимне лирике објављен је поводом двадесетогодишњице песничког рада у „Минерви“. (Костић је, иначе, са Живком Милићевићем, Танасијем Младеновићем и Ристом Тошовићем био покретач „Минерве“, 1954).

Био је тада на челу „Минерве“ дивни човек Јосо Прчић. За нас је био само — Јосо. Предузимљив издавач, савестан директор, велики пријатељ писаца и књижевности. У издавачком савету имао је људе с којима је могао и службено да сарађује, и приватно да се дружи. Нашао сам се међу њима и ја, у савету, по препоруци Душана Костића. Био сам тиме изузетно почашћен.

Двадесет четвртог октобра те, 1974. године, „Минерва“ је позвала у госте писце и пријатеље. Повод: нова издања, међу њима и Костићева поезија, у избору Миливоја Марковића. Тренутак пријатан, свечан, Јосин поздрав, Марковићева реч о књигама, све у кутку „Минерве“, где се није знало ко је љубазнији и предусретљивији. Никола Дреновац није штедео речи дивљења према свима, посебно према љупким домаћицама. Бошко Петровић је, с благим призвуком хумора, причао некакве своје згоде и незгоде, свако је имао што-шта да каже, уз „живели“ и „за добро здравље“, а Душан Костић, као гост број један, димио је своју лулу (надмећући се са Јосом: чија је лула боља и чији је дуван укуснији) и на сваку реплику одговарао својом, типичном, само њему својственом: на свој би начин изокренуо оно што би претходник рекао, или би, с тим у вези, испричао какав згодан виц, досетку, шалу, спонтано, ненаметљиво.

Било је после тога више таквих суботичких тренутака, па и онај из 1981. Новембра те године „Минерва“ је у дворани Радничког универзитета „Вељко Влаховић“ представила три нова издања: роман Александра Војиновића: *Вучја крв, Зрело море*, нове стихове Душана Костића, и „Револуцију“, зборник ангажоване југословенске поезије од 1919. до 1979. који смо, поводом четрдесете годишњице устанка и револуције, приредили Првољуб Пејатовић и ја. О књигама је говорио Миливоје Марковић, затим је сваки аутор по нешто испричао, било је питања и одговора, а Костић је читао, чини ми се, *Зеленгору младости наше*:

*Пред љувинама непребола твога
очи нам затамњују.
Можеш ли заборављена бити
Зеленгоро младости наше?*

И ђака је у дворани било, и младих радника неких, и старина седокосих, а песник је свима њима истовремено говорио:

*Ако су проминули крици,
можеш ли угушити њихов потајни дозив
сада, у свеобухвату тишине,
можеш ли?*

Болело је песника једно време прохујало, време трагично и епопејско, после толико година поново је на негдашњим ратним стазама ослушкује, надгледа, слуги, сећа се стравичних ветрова, пустоши и костура, боји се заборав, пита:

*Можеш ли без разговора свога
Зеленгоро младости наше?*

После су му прилазили, и они који су га знали и они други, питали, тражили разговор, а он одговарао, помало невољно („Не умијем ти ја то, нијесам ја за опширна причања“, говорио би често, кад би требало да има неки „јавни наступ“), али су сви остали задовољни јер су се срели са песником кога су ценили и са човеком који је рат прошао и о рату толико стихова написао.

Још има сећања. Као оно, са Бориних сусрета у Врању. Није се знало шта је лепше, да ли дочек, да ли дани, да ли девојке врањске. Да ли дах, севдах, карасевдах, и ћемане Коштаниног унука Мила. Да ли задовољство нашег покојног пријатеља Станише Тошића, песника Врања и душе те манифестације, што смо дошли, што смо се одазвали (а били су ту, тада и Велибор Глигорић, и Милан Ђоковић, па Ђамил Сијарић, Никола Дреновац, Драган Лукић, Сава Пенчић, Гане Тодоровски, Милован Манојлић, Мирко Петровић. . .) Било је време бербе грожђа, баш као у Бориној причи. Чисти дани, пуно срце, око и душа. А „месечина греје“, а ноћ, а зора врањска. Па су после свега тога Душана Костића и Николу Дреновца позвали пријатељи на сеоски ручак, супрадан, негде на бреговима околним, под орајем, а лишће ора ово широк. . . Они били, ми нисмо. Било је зависти, али не и злобе. И то је живот, рекао би Аркадије.

Још има сећања. Но, не може се о свему наједном.

Остало остаје за другу прилику.

Дружење не престаје.

Branko Jovanović

A LONG TIME HENCE IN ME, DEEP AND LASTING

Summary

A poet of extraordinary creative energy, charge and humaneness ceaselessly examining decrees of history and the destiny of time, coalesced with the days in the creations of which he himself took part, waxed into the most essential issues of human existence; a lyricist with gentle, flickering emotions but also fostering open rage and revolt; a rebel for love and freedom but also for resistance to those who lunge at that love and freedom; a broad soul, believer, restless — Dušan Kostić is all that in his overall creative opus, in his human character and his poetic air. All that, and much more and many other things.

A perpetual traveler by means of thought and emotion as well as foot.
A collocutor of time.

A chronicler of beauty, love and agonies.

Composure and restlessness (as Isidora would put it) in a single being.

A preacher and confessionalist.

And at any moment — the man. Erect. Resolute.

A great friend of the young.

It is about this feature that I wanted to say something by this observation: his friendly intercourse with the young. About his readiness to help, to understand, accept, inspire and encourage young poets.

About a symbolic intertwining of the two terms — »Youth« and youth, of their accidental union.

Many a poet Kostić has exemplified how to fly over the poetic nest. Both directly and with his poetry. Many a poet remembers how, when and where he had his first poem published. Where will be many who will mention the name of Dušan Kostić in that respect.

About that I wanted to say few words feeling it to be my obligation to his human and poetic personality.

